

Визначення міжнародно-правового статусу біженців у сучасних воєнних реаліях (український досвід)

Дацюк Тетяна Кузьмівна¹, Мирошніченко Віктор Олексійович²,
Волченко Наталія Василівна³

Опубліковано	Секція	УДК
22.03.2023	Право	341.43 (477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo>.

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Проблема міжнародно-правового статусу біженців має довготривалу історію. Міжнародною спільнотою неодноразово робилися спроби вирішити проблему ефективного захисту та забезпечення прав біженців, які через страх та побоювання переслідування чи з інших вагомих причин залишають країну свого громадянства. Жорстока війна розпочата Росією на території суверенної та незалежної держави зробила тисячі і навіть мільйони громадян України вимушеними біженцями, які тікаючи від війни залишили свої домівки, сім'ї та звичне і спокійне життя. Інститут права біженців у міжнародному праві формувався разом із розвитком міжнародних відносин. Останні події в Україні, а саме повномасштабна війна в Україні, спричинили найбільшу кризу біженців із часів Другої світової війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю з'ясувати правовий статус вимушених біженців з України, які стали ними у зв'язку з воєнними діями на території України. Метою цього дослідження є визначення та аналіз правового статусу біженців з України й з'ясування наданих їм прав у різних країнах світу. Результатами цього дослідження є: визначення основних понять і термінів, поданих у статті; установлення правового статусу біженця; визначення і здійснення аналізу діяльності міжнародних організацій, до діяльності яких належить регулювання правового статусу біженця; установлення статусу біженців з України у світі; дослідження різних програм і процедур, прийнятих у світі для допомоги біженцям з України; аналіз нормативно-правової бази, яка регулює статус біженців, а також визначення основних прав, які мають біженці; проведення аналізу між статусом тимчасового бізнесу й статусом біженця. Запропоновано надалі в дослідженнях приділити більш детальну увагу регулюванню та удосконаленню правового статусу біженців.

¹ кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін, факультету №1, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, вулиця Співдружності, 92А, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50000, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>

² голова циклової комісії суспільно-гуманітарних дисциплін, викладач-методист, викладач вищої категорії, ВСП "Одеський технічний фаховий коледж Одеського національного технічного університету", вулиця Балківська, 54, Одеса, Одеська область, 65000, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-6811-9791>

³ кандидат економічних наук, завідувач кафедри, доцент кафедри міжнародних відносин, юридичного факультету, Сумський національний аграрний університет, вул. Герасима Кондрат'єва, 160, м. Суми, Сумська область, Україна, 40000, <https://orcid.org/0000-0002-5748-972X>

Ключові слова: війна, біженець, тимчасовий захист, Директива про тимчасовий захист, права.

Determination of the international legal status of refugees in modern military realities (Ukrainian experience)

Annotation. The problem of the international legal status of refugees has a long history. The international community has repeatedly made attempts to solve the problem of effective protection and ensuring the rights of refugees who, due to fear and apprehension of persecution or for other valid reasons, leave the country of their citizenship. The brutal war started by Russia on the territory of a sovereign and independent state made thousands and even millions of citizens of Ukraine forced refugees, who fled the war and left their homes, families, and their usual and peaceful life. The Institute of Refugee Law in international law was formed together with the development of international relations. Recent events in Ukraine, namely the full-scale war in Ukraine, have caused the largest refugee crisis since World War II. The relevance of the study is determined by the need to clarify the legal status of forced refugees from Ukraine, who became them in connection with military operations on the territory of Ukraine. The purpose of this study is to determine and analyze the legal status of refugees from Ukraine and clarify the rights granted to them in different countries of the world. The results of this study are: definition of the main concepts and terms presented in the article; establishing the legal status of a refugee; identification and analysis of the activities of international organizations whose activities include the regulation of the legal status of refugees; establishing the status of refugees from Ukraine in the world; study of various programs and procedures adopted in the world to help refugees from Ukraine; analysis of the legal framework that regulates the status of refugees, as well as the definition of the basic rights that refugees have; carrying out an analysis between the status of a temporary business and the status of a refugee. It is proposed to pay more detailed attention to the regulation and improvement of the legal status of refugees in future studies.

Keywords: war; refugee; temporary protection; Directive on temporary protection; rights.

Вступ

Справедливість і демократія стали одними з найважливіших справ людства, які мають досягати й забезпечувати державні інституції [1]. Щодня мільйони людей у всьому світі в онлайн-режимі спостерігають за найбільшою із часів Другої світової війни розпачатою 24 лютого 2022 року війною на території України. Інтенсивні військові дії, які відбуваються в Україні більше року, призвели до кризи біженців у світі, тобто до масового переміщення громадян України, що зі свого боку спричинило серйозні наслідки для здійснення їхніх прав й обов'язків у різних сферах життєдіяльності [2].

Маючи власні домівки, роботу й гідний рівень життя, українці вимушені шукати притулку в інших державах світу. Згідно з даними Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), кількість біженців з України у світі, які шукають притулку у зв'язку з розпачатою війною, становить приблизно 8 млн осіб [3]. Слід зазначити, що війна в Україні спричинила найбільшу кризу й наплив біженців у Європі із часів Другої світової війни.

Метою цього дослідження є проведення комплексного аналізу міжнародного-правового статусу біженців з України у світі. Основними завданнями цієї статті є: визначення основних понять і термінів; здійснення аналізу правового статусу біженців з України; дослідження нормативно-правової бази, яка регулює статус біженців;

здійснення комплексного аналізу різних процедур і програм, які приймають у світі для допомоги біженцям з України.

Результати

Події, що відбуваються протягом останніх років і десятиліть впливають на еволюцію регулювання правового статусу біженців і забезпечення і захисту їхніх прав [4]. Так, інститут забезпечення прав біженців має довготривалу історію, проте офіційне правове регулювання розпочалося минулого століття, коли у 1921 році Радою Ліги Націй уперше проведено конференцію щодо проблем біженців [5].

Після Другої світової війни світ накрила криза біженців [6]. Задля вирішення питання врегулювання статусу та прав біженців створено міжнародні організації, такі як ООН. Одним із завдань ООН було захищати права біженців і регулювати їхній статус. ООН відіграла найважливішу роль у регулюванні статусу біженців і на це вплинули два фактори, а саме:

1) суб'єктивний, який полягав у тому, що на ООН покладено обов'язок зі здійснення міжнародної співпраці щодо розвитку процесу регулювання та захисту прав і свобод людини;

2) об'єктивний, зумовлений необхідністю допомоги з боку міжнародного співтовариства в особі ООН у вирішенні проблеми репатріації сотень тисяч біженців і переміщених осіб, які були вимушені залишити свою батьківщину, щоб врятуватися від нацистської Німеччини й наслідків Другої світової війни [7].

На сьогодні ООН — одна із центральних й основних міжнародних організацій, що уповноважені захищати права біженців. При ООН діє Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), яке функціонує в кожному куточку світу. УВКБ очолює та координує міжнародні дії щодо захисту біженців, а також регулює і захищає їхні права в усьому світі [7]. УВКБ допомагає біженцям безпечно повернутися в країну свого громадянства, забезпечує їхнє почуття гідності, незалежності, самодостатності, належного життєвого рівня тощо.

У Конвенції про статус біженців, прийнята ООН, визначено таке поняття «біженець»: «особа, яка через певні обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань» [8].

Правовий статус біженців урегульовано на національному законодавстві України. Так, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», під поняттям «біженець» необхідно розуміти особу, яка внаслідок побоювання стати жертвою переслідування за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань тимчасово перебуває за межами країни свого громадянства і не може скористатися її захистом або не бажає скористатися таким захистом у силу побоювань стати жертвою зазначених переслідувань [9].

Велика кількість країн безпрецедентно підтримали й надали допомогу громадянам України, які залишили свої домівки у зв'язку з воєнними діями. Заступник Верховного комісара ООН у справах біженців зазначила, що такі країни, як Польща, Чехія, Австрія тощо, щиро співчують населенню України [5].

Вагому роль у захисті прав біженців з України відіграв Європейський Союз (далі — ЄС). ЄС миттєво відреагував на потребу людей, які тікають від російського вторгнення. Допомога українським біженцям уключає в себе гуманітарну допомогу, надання захисту, матеріальної допомоги тощо. У межах ЄС створено Платформу солідарності

для того, щоб забезпечити імплементацію Директиви про тимчасовий захист при взаємодії країн ЄС та інших учасників. Основними цілями й заходами Платформи солідарності є: узгодження пропозицій і позицій усіх країн щодо прийому українських біженців; збір інформації про потреби біженців з України; використання інструментарію Європейського Союзу для допомоги та регулювання статусу біженців тощо. Платформа солідарності містить План, що складається з десяти пунктів, таких як: захист дітей від переміщення; тимчасова реєстраційна платформа; національний план на випадок надзвичайної ситуації; збільшення можливостей для прийому і належне розселення; поглиблення міжнародного співробітництва тощо [10].

На біженців, які перетинають кордон із країнами ЄС та Молдовою, поширюється Директива про тимчасовий захист, що надає їм низку прав [11]. Ця Директива наблизила статус біженців від війни з України до схожого, але не такого, як у громадян ЄС щодо прав на вільне пересування людей. Це перший випадок в історії ЄС, коли положення Директиви реалізовані на практиці. ООН схвально віднеслася до ініціативи активувати Директиву про тимчасовий захист, як один із важливих механізмів і засобів забезпечити біженцям негайний захист від видворення і гарантувати базові стандарти поводження із біженцями, надаючи їм матеріальне забезпечення, доступ до житла, ринку праці, медичних і соціальних послуг тощо [12].

Застосування і наділення біженців тимчасовим захистом стало безпрецедентним заходом, направленим на забезпечення потреб у міжнародному захисті, а це гарантує швидкий доступ до безпеки, документів і прав осіб, які вимушено покинули свої домівки й змінили свій звичний спосіб життя у зв'язку із воєнними діями на території України. Європейська Комісія продовжила дію Директиви про тимчасовий захист до березня 2024 року. Також, як зазначила Єврокомісія, українці, які вирішать повернутися додому на тривалий час, зможуть і надалі користуватися тимчасовим захистом у країнах ЄС. Рішення про продовження Директиви прийнято у зв'язку з масовими ракетними обстрілами Росії проти критичної інфраструктури України.

Країни ЄС й надалі пообіцяли підтримувати українських біженців, проте у 2023 році виплату допомоги почнуть контролювати. Розпочинаючи з 01 січня 2023 року, Німеччина підвищила розмір виплат біженцям з України. У проєкті Федерального міністерства праці та соціальних питань Німеччини встановлено й збільшено розміри виплат біженцям.

Кожна країна ООН на національному рівні регулює правовий статус і права біженців, проте таке національне законодавство не повинно суперечити положенням Конвенції ООН про права біженців. Країнам, які прийняли біженців з України, надано такі права:

- забезпечення житлом;
- надання матеріальної допомоги;
- доступ до ринку праці, тобто можливість працювати;
- дозвіл на проживання терміном на 1 рік, який можна продовжити;
- доступ до медичної допомоги;
- право на соціальне забезпечення;
- можливість повернутися в Україну;
- тощо.

Дотичним до отримання статусу біженця є надання українцям тимчасового захисту. Особи, які отримали тимчасовий захист, у майбутньому можуть звернутися до державних органів країни, в якій отримано тимчасовий захист про надання їм статусу біженця. Особи, які бажають отримати тимчасовий захист, повинні звернутися до органів влади з питань міграції відповідної країни ЄС, у якій вони бажають такий захист, про надання їм тимчасового захисту. За результатами розгляду звернення про

надання тимчасового захисту органи влади з питань міграції відповідної країни ЄС видають особі документ про підтвердження надання такого захисту й перелік прав, який передбачено статусом тимчасового захисту [11].

Статус біженця надається особам, яким загрожує обґрунтована небезпека чи переслідування. Отримати статус біженця можуть громадяни України, які покинули територію України у зв'язку з воєнними діями, а також особи, які є громадянами іншої країни, проте проживали в Україні на законних підставах.

Існують певні обмеження щодо отримання статусу біженця, а саме: неможливість влаштуватися на роботу до моменту отримання статусу біженця і покидати територію країни, у якій особа бажає отримати статус біженця до моменту такого отримання тощо.

Для отримання статусу біженця особа повинна подати заяву на отримання статусу біженця або заяву на воз'єднання сім'ї. На час розгляду заяви особа, яка бажає отримати статус біженця, не повинна виїжджати за межі країни, у якій планує отримати такий статус. Також необхідно пройти процедуру відцифрування відбитків пальців і медичний огляд. Наступним етапом є проведення міграційною службою співбесіди з особою, яка бажає отримати статус біженця, і за результатами такої співбесіди приймається рішення щодо надання особі статусу біженця. Під час отримання статусу біженця особа має право на доступ до ринку праці, медичну допомогу, отримання освіти, соціальне-побутове забезпечення, право на укладення шлюбу тощо.

Однією з країн, яка активно допомагає Україні в різних сферах (військовій, економічній, гуманітарній тощо), є США. Вони також затвердили програму прийняття українських біженців. Так, США заявили про намір прийняти приблизно 100 000 біженців з України відповідно до затвердженої програми. Програма для біженців від США полягає в тому, що українці можуть легально мігрувати з країн ЄС до США. Дана програма насамперед передбачена для осіб, які матимуть американського спонсора, і який підтвердить можливість підтримувати українських біженців [13]. 25 квітня 2022 року відкрився онлайн-портал, на якому громадяни США, які виявили бажання підтримати біженців з України повинні підтвердити наявність можливості підтримки українських громадян (матеріальна можливість, надання житла тощо).

Країною, яка прийняла найбільше громадян України від початку повномасштабної війни, стала Польща [15]. Вибір українців стосовно Польщі, як тимчасового місця перебування, зумовлений насамперед географічним розташуванням країни й тим, що велика кількість населення України має довготривалу традицію працевлаштування в Польщі. Лише за перші два місяці війни до Польщі виїхало приблизно 3,5 млн людей. Оскільки в Польщі перебуває найбільша кількість українських громадян, ніж у будь-якій іншій країні, державні органи Республіки Польщі прийняли положення, які регулюють надання допомоги українцям. У Польщі, як і в багато інших країнах світу, громадяни України, які виїхали з України у зв'язку із воєнними діями, можуть отримати статус біженців. Він надає такі переваги, як: доступ до безкоштовного одягу та їжі; безкоштовне проживання в будь-якому приміщенні, обладнаному спеціально для переселенців з України; право на виплату соціальних виплат; безкоштовні консультації в сімейного лікаря; безкоштовний проїзд у поїзді за умови наявності українського паспорта тощо [14]. Проте поряд із перевагами надання статусу біженця існують також і недоліки, серед яких: неможливість працевлаштування протягом 6 місяців; неможливість відкрити рахунок у банку; тимчасове відбирання українського паспорта, а натомість надання тимчасового документа, який засвідчує статус біженця.

Слід зазначити, що вагомий внесок у регулювання статусу біженців з України внесла Канада, яка на державному рівні прийняла спеціальну програму для біженців з України. Програма Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel для екстреного в'їзду українців на територію держави полягає в тому, що громадяни України можуть легально перебувати в країні 2 роки й більше, отримати доступ до освіти й роботи, а також скористатися медичними послугами. Також Канада прийняла рішення про те, що українці, які заїхали в Канаду, відповідно до програми Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel зможуть за бажанням отримати постійний статус у цій країні.

Висновки

Повномасштабна війна, яку розпочала Росія на території України 24 лютого 2022 року, призвела до того, що мільйони людей вимушені були залишити свої домівки й стати переселенцями і біженцями в різних країнах світу. Більшість держав світу об'єдналися, щоб надати допомогу біженцям з України. Міжнародні організації, такі як ООН та ЄС взяли участь у регулюванні статусу біженців з України, а саме прийняли різні програми й надали їм допомогу. Одним із важливих досягнень стало прийняття Директива про тимчасовий захист, як один із важливих механізмів і засобів забезпечення біженцям негайного захисту від видворення і гарантування базових стандартів поведіння з біженцями, надаючи їм матеріальне забезпечення та інші важливі послуги, при цьому дотримуючи їхніх прав і свобод.

Для подальшого дослідження питання щодо правового статусу біженців особливу увагу необхідно приділити тому, щоб державні органи України брали активну участь і сприяли допомозі біженцям з України. Також важливим є вдосконалення нормативно-правової бази для регулювання правового статусу біженців, оскільки криза біженців, спричинена війною в Україні, є однією з найбільших із часів Другої світової війни. Державним органам влади України також необхідно створити гідні умови для життя громадянам України, які хочуть повернутися додому: забезпечити житлом тих, хто цього потребує, надати доступ до ринку праці й змогу на забезпечення різними соціальними і медичними послугами.

Список використаних джерел

1. Kumar A. Analysis of the Principle of Subsidiarity as a Principle of EU Law: Future Perspectives. *Futurity Economics&Law*. 2021. P. 18–27. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.12.25.03>
2. United Nation. Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation. Human Rights. Office of the high commissioner. Ukraine. 2022. 52. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>
3. The situation with refugees from Ukraine. UN Operational Data Portal. 2023/ URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Paryzkyi I. General Theory of Future Law: Definitions, Innovative Potential. *Futurity Economics&Law*. 2022. P. 25–32. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.09.25.03>
5. Zaviryuha A. Peculiarities of the legal status of refugees in national and international law. Graduate work. National Aviation University. Kyiv. 2022. 70. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55522/1/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D0%97%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%8E%D1%85%D0%B0.pdf>
6. Gevorgyan S., & Baghdasaryan K. Toward a Transhumanist Transformation of Human Labor Potential in the Context of Global Challenges. *Futurity Economics&Law*. 2021. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.12.25.05>

7. Chuyenko V. Historical prerequisites for the emergence and periodization of the formation of the legal status of refugees in international law. *Entrepreneurship, economy and law. International private law*. 2017. No. 7. P. 310-315. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/61.pdf>
8. Convention on the Status of Refugees. Protocol (995_363) dated 12.16.1966. On joining the Convention, see Law N 2942-III (2942-14) dated 10.01.2002. 1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
9. Law of Ukraine "On refugees and persons in need of additional or temporary protection". Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2012. No. 16. P. 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
10. European Commission. Regulation of migration: Reception of refugees from Ukraine. Migration and Home Affairs. 2022. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk
11. Document 32001L0055. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official Journal L 212 , 07/08/2001 P. 0012 - 0023. 2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055&qid=1648223587338>
12. UNHCR. THE EU TEMPORARY PROTECTION DIRECTIVE IN PRACTICE 2022. Regional Bureau For Europe. 2022. 8. URL: <https://reliefweb.int/report/world/eu-temporary-protection-directive-practice-2022?gclid=CjwKCAiAmJGgBhAZEiwA1JZolj2JamY8gawKSPFdMSokFj9VkRyScBWWhhMDHnhe70w07ahFf6DxbCBoCiwUQAvD BwE>
13. Uniting for Ukraine. U.S. Department of Homeland Security. U.S. Citizenship and immigration services. 2022. URL: <https://www.uscis.gov/Ukraine>
14. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. 2022. Dz.U. 2022 poz. 583. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>
15. Duszczyk M., Kaczmarczyk P. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges. *Intereconomics. Review of European economic policy*. 2022. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>